

ERFGOED BRUSSEL

Een publicatie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest

EXTRA NUMMER
2013

HET ERFGOED SCHRIJFT ONZE GESCHIEDENIS

**HET BRUSSELSE
LANDSCHAP**

TUSSEN LANDELIJK
EN INDUSTRIEEL

Opmerkelijke bomen in het Brussels Gewest

VERLEDEN, HEDEN, TOEKOMST

DANIEL GEERINCK

Botanicus, wetenschappelijk medewerker bij de Nationale Plantentuin van België en aan de Université Libre de Bruxelles

CATHERINE LECLERCQ

Landbouwingenieur, verbonden aan de Directie Monumenten en Landschappen

“L'arbre organise la nature, maintient un équilibre entre les pressions d'en haut et les gravitations d'en bas : stable, doué de longévité et de silence, ce vert organisme est une architecture.”*

Marguerite Yourcenar.

Oosterse plataan,
Leopoldpark, Brussel
(M. Vanhulst, 2012 ©MBHG).

De geleidelijke ontwikkeling van de steden vanaf de middeleeuwen leidde tot het terugdringen van de wouden naar de periferie. Sommige bleven echter voortbestaan in heerlijkheden en rond de abdijen. Brussel ontsnapte niet aan deze evolutie en ook het park van Brussel (de Warande) is zo ontstaan. Boomgaarden hebben echter langer standgehouden, voordat ze vrijwel volledig verdwenen toen de fruitproductie werd geïndustrialiseerd.

DE VETERANEN VAN VÓÓR 1800

Hier en daar markeren grote bomen, meestal eiken, linden, beuken of olmen, nog een kruispunt of bleven enkele zeldzame exemplaren tot in onze tijd gespaard omdat ze een 'religieuze' betekenis hebben. Het meest gekende voorbeeld van de eerste categorie is de grootbladige linde (*Tilia platyphyllos*), de zogenaamde 'Kasterlinde' (afb. 1), op het grondgebied van Sint-Jans-Molenbeek, op de grens tussen het Brussels en het Vlaams Gewest. Hij wordt aangegeven op meerdere oude kaarten: op de kaart van De Wauthier van 1821 wordt op die plaats een boom opgetekend die verband zou houden met een in 1799 gesloopte kapel, en op de *Carte topographique et hypsométrique de Bruxelles et ses environs* van J. Huvenne van 1858 wordt hij vermeld als 'Kaster Linde'. De boom staat alleen op een verhoogde plek en werd meerdere keren door de bliksem getroffen. Desondanks heeft hij de tijd doorstaan en houdt hij, enigszins verschrompeld, stand als een duistere getuige van een ver verleden.

Tot de tweede categorie behoort zijn al

Afb. 1

De Kasterlinde, Kasterlindenstraat, Sint-Agatha-Berchem (M. Vanhulst, 2012 ©MBHG).

Afb. 2

De oude linde, Oude Lindesquare, Elsene (M. Vanhulst, 2012 ©MBHG).

Afb. 3

Zomereik, Jacques Brelpark, Vorst (M. Vanhulst, 2012 ©MBHG).

Afb. 4

Zelkova, Vautierstraat (Lindenhuys), Leopoldpark, Brussel (M. Vanhulst, 2012 ©MBHG).

even opmerkelijke soortgenoot (afb. 2) in Elsene, naast de kapel van Boendaal. Zijn stam heeft een omtrek van 558 cm (2010) en is gedeeltelijk versterkt met beton. Hij zou nog stammen uit de tijd van Karel V, hoewel dat niet zeker is. Het wordt althans beweerd in de in 1885 uitgegeven monografie van de gemeente Elsene door P. Leroy¹: “Op het Boondaalplein staat een mooie linde die drie mannen nauwelijks kunnen omvatten. Volgens de traditie gaat deze linde terug tot de tijd van Karel V; hij fungeerde als verzamelplaats voor de Grote Eed van de Haakbuschutters. Het is op deze plaats dat Karel V zijn feesten gaf en de zilveren paarden uitdeelde aan de winnaars van de koers.” In een beschrijving van het gehucht Boondaal van omstreeks 1496 wordt echter geen linde vermeld, zoals M. Gonthier aangeeft in zijn publicatie van 1955²: “ik heb geen enkele verwijzing gevonden naar een linde. Werd deze die thans op het plein prijkt geplant in de 15de eeuw, na de bouw van de kapel, of in het begin van de 17de eeuw, na de plundering van Boondaal door de Spanjaarden, of nog later? We weten het niet. Voor zover ik weet, is het eerste document dat zijn aanwezigheid bevestigt de figuratieve kaart van de bezittingen van de abdij van Terkameren, in 1717 uitgevoerd door landmeter G. Couvreur, en te oordelen aan de tekening was hij in die tijd blijkbaar al honderd jaar...” Deze linde werd mogelijk geplant in het begin van de 17de eeuw, toen de kapel werd heropgebouwd, wat strookt met de afbeelding van een honderdjarige linde in 1717.

De aanwezigheid van opmerkelijke bomen op oude domeinen is bevestigd voor drie exemplaren, waarvan er twee nog in leven zijn. Qua omtrek zijn ze de gewestelijke recordhouders. De eerste is een zomereik (afb. 3) (*Quercus robur*) van het voormalige Kersbeekbos, het huidige Jacques Brelpark in Vorst. Hij staat bekend als de eik ‘Joséphine’, naar het gelijknamige fabriekje dat zich op het hoger gelegen deel van de site bevindt. Hij is majestueus, zijn stam had in 1973 een omtrek van precies 500 cm en in 2008 van 629 cm. Hij groeit elk jaar bijna 4 cm. Hij staat wel in de nabijheid van een ondergronds waterbekken. Zijn leeftijd wordt op 250 jaar geschat. Momenteel is hij de grootste loofboom in het Gewest. Zijn voor-

gangster was een Europese beuk (*Fagus sylvatica*), weliswaar een variant met purperen bladeren (f. *purpurea*), waarvan er natuurlijke wouden te vinden zijn in Centraal-Europa. Hij was een overblijfsel van het voormalige kloosterdomein van Boetendaal, en in 1993 was de omtrek van zijn stam 705 cm. Hij werd in 1977 beschermd. Deze officiële bescherming belette echter niet dat er vlakbij een appartementsgebouw werd opgetrokken. Dit verzwakte hem en leidde tot het afbreken van een hoofdtak. De gapende opening in de stam vormde een ideale bodem voor paddenstoelen om zich te ontwikkelen... De boom moest uiteindelijk in juni 1994 om veiligheidsredenen worden geveld.

Wat te schrijven over de prachtige oosterse plataan (*Platanus orientalis*) (zie afb. p. 230) in het Leopoldpark (Brussel), het voormalige domein Dubois de Bianco? Hij staat boven aan de trap die naar een voormalige ingang van het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen voert. Het gaat om de Cypriotische variëteit (var. *insularis*), waarvan de bladlobben smaller zijn dan bij de gewone soort. Hij is waarschijnlijk uniek in België. In 2011 had zijn stam een omtrek van 610 cm.

DE OVERBLIJFSELEN VAN DE 19DE EEUW

Tijdens het Nederlandse bewind (1815-1830) in het toekomstige België richtte koning Willem I de *Algemene Nederlandse Maatschappij* op. Als kapitaal schonk hij aan deze bank het Zoniën-woud, dat onder het voorgaande Oostenrijkse regime (1713-1790) was geres-taureerd en uitsluitend met beuken was beplant. De financiële instelling haastte zich om tal van percelen aan de rand van het woud te verkopen aan de welgestelden uit die tijd, vooral nieuwe industriëlen. Sommige van deze domeinen bleven grotendeels bebost, andere werden ingericht als landschapspark, te meer daar het planten van Amerikaanse bomen in de mode was. Het pronkstuk van deze exotische soorten was ongetwijfeld de reuzenpijnboom of sequoia uit de Noord-Amerikaanse bergen (*Sequoiadendron giganteum*),

waarvan de oudste exemplaren in België tussen de 150 en 180 jaar oud zijn. De grootste zijn ongetwijfeld de twee op de F. Rooseveltlaan (Brussel), waarvan de rechtse in 2002 een omtrek van 686 cm had. Hiermee is hij de dikste Brusselse conifeer en haalt hij de oudste loofboom in. Sommige van die privé-domeinen werden aan de gemeenten of de staat geschonken en werden zo opnieuw een openbaar park.

Andere opmerkelijke specimina voor deze periode zijn het vermelden waard. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Chinese ginkgo (*Ginkgo biloba*) in het Muzenpark in Sint-Jans-Molenbeek. Deze soort, die ontstond in de midden-jura (tussen 200 en 140 miljoen jaar geleden), behoort tot de oudste bomen. Hij is bijzonder stevig. Een exemplaar zou de explosie en straling van de atoombom die Hiroshima op 6 augustus 1945 vernietigde hebben overleefd. Zijn chemische substanties zouden ook allerlei interessante eigenschappen hebben tegen tal van ziekten. Hij wordt ook de boom van veertig kronen genoemd, omdat een van de eerste exemplaren die op het Europese continent arriveerden in 1780 door een rijke Franse liefhebber werd gekocht voor deze som.³ Zijn bladeren met waaivormige nerven zijn uniek in het plantenrijk. De stam van het exemplaar in het Muzenpark heeft een omtrek van 425 cm (2012). Hij is de dikste van zijn soort in het Gewest. Een prachtige Europese kastanje (*Castanea sativa*), een overblijfsel van het kasteel Fontaine, werd bij de aanleg van de tuinwijk Messidor in het begin van de jaren 1950 beschermd. De boom troont op de top van een heuveltje in de Wijnogstdreef (Vorst). De omtrek van de stam bedraagt 528 cm (2012), waarmee hij de dikste kastanjeboom van Brussel is.

In het park J. Monnet (Sint-Agatha-Berchem), ter hoogte van het voormalige landgoed Fagnart, staat een rode Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) met puntig gelobde bladeren. Hij heeft een stamomtrek van 372 cm (2011). In een tuin tegenover de Leopold I-straat (Jette), op de site van het voormalige kasteeltje dat baron Bonaventure in 1824 liet optrekken, staat een bijzonder mooie hybride magnolia (*Magnolia × soulan-*

geana) met een stamomtrek van 164 cm (2012). Deze soort is opgedragen aan Pierre Magnol (1638-1715), directeur van de oudste Franse botanische tuin in Montpellier. Hij was de eerste die planten per familie klasseerde. De Japanse zelkova (*Zelkova serrata*) (afb. 4), *keaki* in het Japans, is een boom die verwant is aan onze olm. Het exemplaar van het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen is majestueus en zijn stam is met een omtrek van 308 cm in 2012 de dikste van zijn soort. Mogelijk werd hij geplant door de botanicus Jean Linden (1817-1898), want hij bevindt zich in diens voormalige tuin. We zouden nog meer opmerkelijke specimina uit die tijd kunnen citeren die nu nog bestaan.

BOMEN IN DE GROENE RUIMTEN VAN DE 20STE EEUW

Rond de eeuwwisseling veranderden de steden en deden grote, met bomen afgezoomde wegen hun inrede. Op deze brede lanen werden majestueuze bomen geplant, zoals de wilde kastanjeleer (*Aesculus hippocastanum*), die in de 16de eeuw door de Vlaming Guilhelmus Quackelbeen (1518-1559) uit Turkije - en niet uit India - is geïmporteerd (hij werd lange tijd verkeerdelijk 'Indische kastanjeleer' genoemd). Ook hybride platanen en diverse soorten linden werden hiervoor gebruikt. Aansluitend daarbij werden nieuwe parken ingericht, zoals dat van Woluwe (Sint-Pieters-Woluwe), dat een echt arboretum is. Tegelijkertijd arriveerden bomen van Aziatische oorsprong op de Europese markt, ten gevolge van de intensieve botanische exploraties op dit continent. Landschapsarchitecten ontwierpen tuinvijken zoals die in Watermaal-Bosvoorde, waar de interessantste selecties van de befaamde Japanse kerselaar (*P. serrulata*) centraal stonden. Deze boom heet in het Japans *sato zakura*, wat 'kerselaar van het dorp' betekent. De gecultiveerde variëteit met dubbele bloemen is echter steriel (de voortplantingsorganen zijn veranderd in bloemblaadjes), dus moet ze geënt worden op wilde kerselaar (*Prunus avium*), waarvan het kruipende wortelsysteem niet geschikt is voor de stoepen waarlangs ze staan. De opmerkelijkste bomen zijn dus vooral

afkomstig uit China en Japan, op voorwaarde dat ze, zoals de Amerikaanse soorten, voldoende robuust zijn en in hun land van oorsprong op dezelfde breedtegraad groeien als in België. Zo is de oosterse amberboom (*Liquidambar orientalis*) minder bekend dan zijn Amerikaanse tegenhanger (*L. styraciflua*), maar het exemplaar op de Schermlaan nr. 65 (Sint-Pieters-Woluwe) is bijzonder interessant met zijn omtrek van meer dan 200 cm.

Het komt vrij veel voor dat bepaalde variëteiten alleen maar vertegenwoordigd zijn door Aziatische of Amerikaanse en niet door Europese soorten, want deze zijn verdwenen tijdens de prehistorische ijstijden. Vóór de ijstijden was het aantal inheemse boomsoorten veel groter dan in het huidige Europa. De magnolia (*Magnolia*) en sequoia (*Sequoiadendron*) waren toen inheems. Tijdens de ijstijden heeft de vorming van gletsjers de migratie van bepaalde boomsoorten naar het zuiden teweeggebracht. Door de oost-westelijke oriëntatie van de Europese bergketens zaten de soorten geklemd tussen het ijs in het noorden en de bevroren toppen van de bergen in het zuiden, wat tot de verdwijning van talrijke soorten heeft geleid. In Noord-Amerika en Azië zijn de bergketens anders georiënteerd; daar vormden ze geen obstakel voor de migratie van de soorten. De hopbeuk (*Ostrya carpinifolia*) (afb. 5) in de Generaal Fivéstraat (Etterbeek) is de tweede grootste in zijn soort (stamomtrek van 150 cm in 2003), na die van het Tenbosspark (Elsene). Deze soort is zowel afkomstig uit Azië als uit Zuid-oost-Europa.

De zogenaamde Japanse sofora (*Sophora japonica*), die al heel lang in dat land wordt gecultiveerd, is afkomstig uit China en Korea. Het is een peuldrager met vlinderbloemige bloeiwijze en peulvormige vruchten. Hij lijkt sterk op de valse acacia (*Robinia pseudacacia*), de eerste loofboom die door Jean Robin (1550-1629) uit Amerika in Europa werd geïmporteerd. Hij zaaide hem in 1601 en plantte hem in 1610 in Parijs. Er bestaan nog twee exemplaren ervan uit die tijd. De acacia heeft bladeren die bovenaan zijn afgerond maar een minuscule puntje hebben (*mucron*), terwijl de bla-

deren van de sofora een geleidelijk verzwakkende punt hebben. Bovendien zijn de bloemtrossen van de eerste hangend en wit, van de tweede meer horizontaal en geelachtig. Zoals voor veel soorten het geval is, bestaat er ook een variëteit met neerhangende takken, zoals die op de Schoonverblijflaan nr. 87 (Ukkel) (afb. 6), die in 1918 werd geplant. Deze heeft nooit gebloesemd, in tegenstelling tot een ander exemplaar, het grootste bekende, in het Arenbergpark in Leuven. Er werden soms ook typisch mediterrane bomen met groenblijvende bladeren geplant, zoals de groene eik of steeneik (*Quercus ilex*), die tegen het noordelijke klimaat bestand is. Er zijn drie mooie exemplaren van bekend, een in de Uurplaatstraat (Sint-Joost-ten-Node), een in het Astridpark (Anderlecht) en een in de tuinvijk van de Generaal Gratrystraat (Schaarbeek).

HERDENKINGSBOMEN VAN DE HONDERDJARIGE ONAFHANKELIJKHEID VAN BELGIË

Voor de herdenking van de honderdjarige onafhankelijkheid van België werden in tal van Brusselse gemeenten bomen geplant. In orde van grootte waren dat onder meer de volgende specimina: de Hongaarse eik (*Quercus frainetto*) op het Secrétinplein (Jette) met een stamomtrek van 497 cm (2012) en een hoogte van 22 m. Hij heeft prachtige, vrij grote obovale gelobde bladeren. De zilverlinde (*Tilia tomentosa*) (afb. 7) op de rotonde van de Invalidenlaan (Oudergem), met een stamomtrek van 308 cm (2012) en een hoogte van 18 m, heeft een natuurlijke groeiwijze in de vorm van een brede kegel. De rode eik (*Quercus rubra*) op de Lagrangesquare voor het Observatorium (Ukkel), met een stamomtrek van 258 cm in 2010, is 17 m hoog. Op een grote stèle onder zijn kruin staat vermeld: "deze boom werd op 20 juli 1930 geplant door het gemeentebestuur van Ukkel om de honderdjarige nationale onafhankelijkheid te herdenken en ter nagedachtenis van de inwoners van Ukkel (...) die stierven in de strijd voor de bevrijding van het land (...)". We mogen de purperen beuk (*Fagus sylvatica* f. *purpurea*) aan de vijvers van Elsene, met een stamomtrek

Afb. 5
Ostrya (hopbeuk), Fivéstraat,
Etterbeek (©MBHG).

Afb. 6
Treursofora, Schoonverblijfaan,
Ukkel (©MBHG).

Afb. 7
Zilverlinde, Invalidenlaan,
Oudergem (©MBHG).

van 237 cm in 2008, niet vergeten. Een steen met het wapen van de gemeente verwijst naar zijn herdenkingskarakter. Er zijn ook nog twee inheemse linden te vermelden, de eerste met kleine bladeren (*Tilia cordata*) op de Kruisboogsquare (Watermaal-Bosvoorde), met een stamomtrek van 239 (2012), en de tweede met grote bladeren (*T. platyphyllos*) op de Sint-Vincentiusplaats (Evere), met een stamomtrek van 217 cm (2012) en een hoogte van 19 m.

bomen die aan het einde van hun leven zijn, vervangen door nieuwe soorten, om nieuwe generaties in staat te stellen de groei van opmerkelijke bomen te leren appreciëren. Een voorbeeld daarvan is de watercypres (*Metasequoia glyptostroboides*), die in 1941 in China werd ontdekt en sindsdien wijdverbreid is. In Brussel werd de hele Brabançonnellaan ermee beplant.

HUIDIGE SITUATIE EN EVOLUTIE

Door de democratisering van de auto in de jaren vijftig werden de bomen langs de wegen radicaal gekapt, maar de grote olmenpopulatie in Brussel werd ook gedecimeerd door een epidemie van de vreselijke iepziekte. Intussen zijn er echter weer talrijke nieuwe bomen aangeplant en door de keuze van de boomkwekers voor nieuwe selecties verschenen er sinds het ecologisch reveil van de jaren zeventig kleinere en meer compacte soorten, die beter geschikt zijn voor de smalle straten. Anderzijds werden oude eigendommen in onverdeeldheid gered en werden daarin soms echte arboretums aangetroffen, zoals in het Tenbosspark in Elsene. Los daarvan werden er ook kleinere groene ruimten aangelegd. De gewestelijke en gemeentelijke diensten voor groenvoorziening geven blijk van originaliteit. Zowel op de straten als in de parken worden

NOTEN

* YOURCENAR, M., *Eryck de Rubercy, Des poètes et des arbres. Promenade anthologique*, La Différence, Parijs, 2005.

Vert.: "Een boom organiseert de natuur, bewaart het evenwicht tussen de druk van boven en de zwaartekracht van beneden: dit groene organisme dat stabiel is en begiftigd met een lang leven en stilte, is een bouwwerk."

1. LE ROY, P., *Monographie de la commune d'Ixelles*, Imprimerie Générale, Brussel, 1885, p. 347.

2. GONTHIER, A., Boondaal. *Le Milieu, les hommes, les institutions*, Editions de la librairie encyclopédique, Brussel, 1955, p. 18.

BIBLIOGRAFIE

BAUDOUIN, J.-C., DE SPOELBERCH, P., JACOBS, R., *Bomen in België*, Fondation Spoelberch - Artois Stichting, Brussel, 1992. Bestaat ook in een Franse versie: *Arbres de Belgique*.

BROSSE, J., *Larousse des arbres et des arbustes*, Larousse/Bordas, Parijs, 2000.

COOMBES, A., WARD, M., *The Royal Horticultural Guides - Trees*, Dorling Kindersley, Londen, 1992. Bestaat ook in een Franse versie: *Arbres*, Larousse/Bordas, Parijs (1993) en een Nederlandse versie: *Bomen*, Tirion Natuur, 2003.

DE KONING, J., VAN DEN BROEK, W. et al., *Dendrologie van de lage landen*, Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Wageningen, 2009.

GALAND, B., LECLERCQ, C., *Bomen in Brussel*, Directie Monumenten en Landschap van het Brussels Hoofdstede-

lijk Gewest, 2004.

GEERINCK, D., 'Liste des arbres feuillus en Région de Bruxelles-Capitale', *Taxonomia*, 7, 2002, pp. 5-18.

GEERINCK D. et al., *Brussel stad van bomen - Inventaris van de merkwaardige bomen*, 15 fasc., Staatssecretariaat belast met het erfgoed, Brussel, 1994.

GEERINCK, D., TANGHE, M., 'La biodiversité dendrologique en Région bruxelloise', in: *L'Arbre et la Ville - Colloque international 10 mai 1994*, pp. 10-14, Section interfacultaire d'Agronomie - U.L.B.

JOHNSON, H., *Arbres: une encyclopédie*, Delachaux et Niestlé, Parijs, 2011.

VERHAEGHE, P. et al., *Clef de détermination des arbres des rues et des parcs*, *Probio Revue*, 16(3), 1993, pp. 145-307.

WEBSITE

www.bomen-inventaris.irisnet.be

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Ode Goossens, Isabelle Leroy, Muriel Muret, Cecilia Paredes en Brigitte Vander Brughen met de medewerking van Pascale Ingelaere en Anne-Sophie Walazyc voor het kabinet van Charles Picqué, minister-president belast met Monumenten en Landschappen.

SECRETARIAAT

Cindy De Brandt en Linda Evens

COÖRDINATIE PRODUCTIE

Koen de Visscher

REDACTIE

Françoise Aubry, Claire Billen, Paulo Charruadas, Odile De Bruyn, Quentin Demeure, Stéphane Demeter, Michel de Waha, Daniel Geerinck, Eric Hennaut Catherine Leclercq, Christophe Loir, Marc Meganck, Benoit Mihail, Philippe Sosnowska, Sven Sterken, Christophe Vachaudez, Linda Van Santvoort, Patrick Viaene,

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels en Erik Tack

NALEZING

Wim Kenis, Harry Lelièvre, Leo Verhoeven, Mia Verstaeten, en de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

supersimple.be

DRUK

Dereume Printing

BEDANKINGEN

Philippe Charlier, Julie Coppens, Alice Gerard en Alfred de Ville de Goyet (Documentatiecentrum van het Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting), Marcel Vanhulst (Directie Externe Communicatie).

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van het Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting, Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Directie Monumenten en Landschappen, CCN - Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

FOTO OMSLAG

Nachtelijk zicht op Brussel vanaf de Louizalaan (M. Vanhulst, 2012 © MBHG)

LIJST MET AFKORTINGEN

AOCMWB - Archief Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn Brussel
AAM - Archives d'Architecture Moderne
AR - Algemeen Rijksarchief
ARB - Académie royale de Belgique
DML - Directie Monumenten en Landschappen
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
KMGK - Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
MBHG - Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Documentatiecentrum van het Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting
MSB - Museum van de Stad Brussel - Broodhuis
SAB - Stadsarchief Brussel
SIWE - Steunpunt industrieel en wetenschappelijk erfgoed
SRAB - Société royale d'archéologie de Bruxelles
VIOE - Vlaams Instituut voor het onroerend erfgoed

ISSN

2034-5771

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».